

Tre terminer av pandemi - professionellt lärande i det ”nya vanliga”

Karin Stolpe
Gunnar Höst

Linköpings universitet
Linköpings universitet och NATDID

Under tre terminer har hela utbildningsväsendet i Sverige varit hårt provat av pandemin covid-19. Vi är fortfarande långt ifrån att kunna summera dess långsiktiga effekter. Utöver belastningen så har situationen också fört med sig nya sätt att arbeta, tänka och vara. Redaktionen för ATENA Didaktik vill med detta temanummer uppmärksamma och stödja det professionella lärande som under den senaste tiden har aktualiserats. I den här texten presenteras också hur skolan och forskning om undervisning har påverkats.

Inledning

Covid-19 har gett stora konsekvenser för hela utbildningsväsendet i Sverige. Inte minst finns en oro över risken för sjukdom hos sig själv och elever och förskolebarn. Dessutom har det, framför allt för lärare i högre åldrar, även inneburit en hastig och oberäknelig pendling mellan undervisning på distans och på plats. Själva införandet av digital undervisning skedde också med väldigt kort varsel. Trots att digitaliseringen redan har pågått under en längre tid så innebär detta stora utmaningar kring hur lärandet ska stödjas när den fysiska närheten plötsligt begränsades.

Skeendet har varit helt unikt, och har blottlagt förhållanden och förstärkt trender (till exempel när det gäller digitalisering). Tillsammans har det inneburit en prövning av skolans och förskolans professioner, som har visat en enorm kapacitet i att anpassa sin praktik efter omständigheterna. Det har också visat hur viktigt det kontinuerliga professionella lärandet är. Redaktionen för ATENA Didaktik vill med detta temanummer uppmärksamma och stödja det professionella lärande som pandemin har aktualiserat. Vi gör det genom artiklar som dels reflekterar över lärares situation under covid-19, dels lyfter exempel på forskning som kan bidra till lärares vidare utveckling av den digitala undervisningen. I den här texten bidrar vi med att i grova drag skissa upp pandemins händelseförlopp ur ett skolperspektiv och dess konsekvenser på undervisning och forskning.

Pandemi över Sveriges skolor och förskolor

Vi låter vår startpunkt vara den 31 januari 2020; då rapporterades det första bekräftade fallet av covid-19 i Sverige. Sedan spreds viruset snabbt över landet. Detta påverkade hela utbildningssystemet, från förskola till universitetsutbildning. I många länder valde man att stänga ner skolor helt eller delvis. I Sverige har både Folkhälsomyndigheten och politikerna hela tiden hållit linjen att förskolor och skolor ska hållas öppna så länge det är möjligt.

Den 18 mars 2020 meddelade dock regeringen att gymnasieskolor, högskolor, universitet, komvux och yrkeshögskolor skulle stänga och bedriva all undervisning på distans (**Figur 1**). Det var bara gymnasiesärskolan som inte innefattades i rekommendationen. Samtidigt fortsatte grundskolan och förskolan att hålla öppet som vanligt, men med den ständiga oron om att även den skulle vara tvungen att växla över till ett distansläge. I en av artiklarna i det här temanumret beskriver Linda Ekström Lind, Anna Martín Bylund och Linnéa Stenliden lärares förmåga att ta in och agera i den

unika fysiska och digitala kontext som detta innebär [1]. Först ungefär ett år senare, den 2 april 2021, upphörde Folkhälsomyndighetens rekommendation om delvis fjärr- eller distansundervisning. Samtidigt är det fortfarande huvudmännens och skolornas skyldighet att ansvara för att förebygga och motverka smittspridning¹.

Figur 1. Under drygt ett år gällde regeringens beslut att gymnasieskolor, högskolor, universitet, komvux och yrkeshögskolor skulle bedriva all undervisning på distans. (Bild: Pixabay-användare aktechkpp2019)

För många skolor har det inneburit täta kontakter med smittskyddsläkare för att bedöma smittläget, göra smittspårningar och besluta om tillfälliga skolstängningar. Dessutom har sjukfrånvaron bland lärare varit hög vilket har lett till en ökad belastning för de lärare som arbetar. Fullständig nedstängning under begränsad tid har skett för vissa skolor, på grund av till exempel hög frånvaro av lärare eller en hög smittspridning på skolan.

Skolorna ställer in, ställer om

Den 23 mars 2020 beslutade Skolverket att de nationella proven skulle ställas in under vårterminen. Skälen bakom beslutet handlade både om skolornas mycket pressade läge i att hitta nya former för undervisning och att situationen med smittspridningen var ytterst oviss². Inför vårterminen 2021 fattades beslutet att alla nationella prov under hela vårterminen skulle ställas in i alla skolformer, med undantag för grundskolans och sameskolans årskurs 3 samt specialskolans årskurs 4. För övriga årskurser erbjöd Skolverket skolorna betygsstödande bedömningsstöd utformade som prov³.

Redan före pandemin hade Skolverket påbörjat ett arbete med att revidera kursplanerna i grundskolan och gymnasieskolan. Den ursprungliga planen var att de nya kursplanerna skulle börja gälla i samband med skolstarten hösten 2021. Regeringen beslutade dock att senarelägga tillämpningen av grundskolans nya kursplaner till höstterminen 2022, vilket också gjordes med bakgrund av den ansträngda arbetssituation som pandemin fört med sig för skolorna⁴. Dock kommer de nya ämnesplanerna⁵ i matematik, engelska och moderna språk för gymnasieskolan och komvux att träda i kraft enligt tidigare plan inför hösten 2021 respektive våren 2022.

Lärares arbete har påverkats i hög grad under pandemin. På många skolor har kompetensutveckling legat på is under det senaste året. Lärare vittnar om att den lilla gemensamma tid de har tillsammans, ofta i digitala mötesforum, har ägnats åt "brandkårsuttryckningar", smittspårning och vikariedilemman, snarare än pedagogiska och didaktiska frågor. Många konferenser har ställts in, medan andra har gått över till helt digitala format, något som ytterligare har förändrat möjligheterna att delta i kollegiala samtal och få ny inspiration och kunskap. Å ena sidan har den i många fall pressade arbetssituationen minskat möjligheterna att delta på konferenser och möten. Å andra sidan har det digitala formatet gjort det lättare att delta på grund av att restiden försvinner.

Konsekvenserna för undervisningen börjar bli synliga

Pandemin innebär en unik utmaning, och hela vidden av dess följder är svåra att överblicka i nuläget. Därför har ett stort antal uppdrag för att följa upp olika aspekter av effekterna inletts. Skolverket har till exempel i uppdrag att ta reda på pandemins konsekvenser för utbildningen inom skolväsendet. Detta arbete pågår, och ska slutrapporteras i december 2022. En delredovisning, främst baserad på intervjuer med lärare, rektorer och huvudmän, kom i maj 2021 [2].

En slutsats i rapporten är att kvaliteten kan ha påverkats negativt av den ökade frånvaron hos såväl elever som lärare, en försämrad arbetsmiljö och negativa effekter av övergången till distansundervisning. När det gäller det senare tyder resultaten på att såväl lärare som elever hanterat övergången väl, men att den nya situationen innebär begränsningar som gör det svårt att nå samma kvalitet. Detta innebär en risk för ett "utbildningstapp", som i sin tur sannolikt ser olika ut för olika grupper. De elever som har behov av stöd eller kommer från studieovana hem verkar ha klarat övergången mindre bra, vilket befaras bidra till minskad likvärdighet.

Även universitet och högskolor har i stor utsträckning gått över till distansundervisning. De nya undervisningsformerna har ställt stora krav på såväl lärare som studenter. I en av temanumrets artiklar beskriver Per Högström och Mattias Rundberg hur de har tagit sig an utmaningen att fortsätta byggandet av relationer mellan såväl individer som mellan individer och ett naturvetenskapligt ämnesinnehåll [3].

Forskningen påverkas

Pandemin har även påverkat arbetet på universitet och högskolor. Det gäller inte bara lärarutbildningen, utan också forskningen har påverkats av distansläget. För att ta reda på mer om detta skickade vi ut en enkät till 22 forskningsledare och professorer vid forskningsmiljöer som bedriver naturvetenskapsdidaktisk och/eller teknikdidaktisk forskning vid svenska lärosäten. Av dessa har 13 forskningsledare besvarat enkäten (60%). Den NT-didaktiska forskning som har relevans för lärare bedrivs ofta i klassrummen och även ibland i nära samarbete med lärare. Mer än hälften (7 av 13) av forskningsledarna beskriver i enkäten hur det har varit omöjligt att besöka skolor för att samla data i klassrummen. Projekten har därmed skjutits upp:

"Flera projekt har försenats då vi inte kunnat besöka skolor där projekten är tänkta att bedrivs."

Tillgången till skolorna har därmed gjort att forskning inte har kunnat genomföras på det sätt som det var planerat. En annan svårighet i de projekt där lärare ska vara involverade i exempelvis interventioner, har varit att lärarnas arbetssituation har varit så pass ansträngd och osäker.

"Osäkerhet kring vilken vecka och vilken kurs som är på distans och vilken undervisning som kan ske live."

För den forskning som bedrivs på gymnasiet har detta blivit extra påtagligt, och forskningsledarna beskriver att det har varit svårt att få tillgång till undervisning som bedrivs i klassrummen.

Däremot lyfter flera av forskningsledarna att det har blivit enklare att genomföra intervjuer och fokussamtal när dessa görs via digitala plattformar. Bland annat lyfter en av forskningsledarna att det digitala formatet gör att det blir lättare att fördela ordet så att alla informanter kommer till tals. Det är också lättare att samla in data med bra ljud- och bildkvalitet. Samtidigt lyfter någon av forskningsledarna att man missar en del modaliteter när intervjun sker digitalt.

Nästan alla (12 av 13) forskningsledare svarar att all handledning av forskarstuderande har skett via digitala plattformar under åtminstone de senaste sex månaderna. I princip alla medarbetare har till största del arbetat helt hemifrån. Forskningsledarna lyfter fram att distansläget för med sig att de spontana mötena som äger rum när man har daglig kontakt går förlorade.

”De viktiga spontana mötena kring diverse frågor som dyker upp är i stort sett borta, vilket inte är bra för kvaliteten.”

De digitala mötena blir också mer begränsade med avseende på kreativitet:

”[Det är] svårare att jobba kreativt tillsammans, med användning av t.ex. whiteboard.”

När de spontana mötena uteblir påverkar det både engagemanget hos forskarna men också kreativiteten. Det är även svårare att känna tillhörighet till en forskningsmiljö när man inte träffas i korridoren eller fikarummet. Samtalen i fikarummet kan vara viktiga både för nätverkande och att se kopplingar mellan olika projekt som är på gång. Den möjligheten uteblir. Att inte fika tillsammans innebär också en minskad mängd idéer, enligt en av forskningsledarna.

Forskningsledarna nämner flera olika anledningar till problem att bedriva forskning och upprätthålla kvaliteten. En viktig anledning är att de flesta som arbetar med forskning också ägnar sig åt undervisning. Eftersom undervisningen har krävt både tid och fokus för att ställa om från fysisk till digital, så är det forskningen som får stryka på foten.

En stor fördel som flera forskningsledare lyfter fram är att det tack vare de digitala mötena och seminarierna i forskningsmiljön är lättare att bjuda in såväl nationella som internationella gäster:

”Vi har haft fler seminarier med inbjudna föreläsare både från Sverige och andra länder.”

Flera av forskningsledarna menar att kvaliteten på forskningen påverkas på olika sätt. Än så länge är det dock svårt att bedöma på vilket sätt och hur de mer långsiktiga konsekvenserna kommer att se ut. Många forskare har varit tvungna att på olika sätt anpassa sina studier på grund av det rådande läget, till exempel genom att skjuta på datainsamlingen, eller genom att använda alternativa datainsamlingsmetoder som exempelvis digitalt genomförda intervjuer. Flera av forskningsledarna nämner att det krävs mer arbete för att bibehålla kvaliteten och att det på sikt leder till en nedgång i hur mycket forskning som produceras. Ungefär hälften menar dock att kvaliteten inte kommer att påverkas i förlängningen.

På väg mot ljusare tider?

I slutet av december 2020 kom äntligen vaccineringen mot covid-19 igång i Sverige. Först ut var äldreboenden, och därefter vaccineras åldersgrupp för åldersgrupp successivt runt om i landet. Den 4 juni 2021 hade ungefär 47% av befolkningen fått sin första spruta, och 20% två doser⁶.

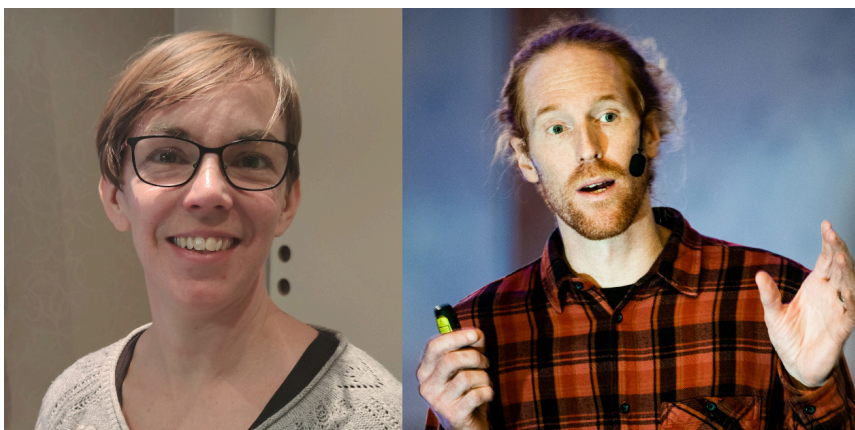
Under höstterminen 2021 kommer med stor sannolikhet en tillräckligt stor andel av den vuxna befolkningen att vara vaccinerad för att kunna gå tillbaka till ett mer normalt läge, både inom förskola, skola och universitet. Även om elever i nuläget inte ingår i vaccinationsprogrammet så väcker det viktiga frågeställningar. I en av temanumrets artiklar skriver Jesper Sjöström om en didaktisk modell som forskare tagit fram för riskbegreppet [4]. Han föreslår att modellen till exempel kan användas i skolan för att stödja elevers förståelse för riskbedömningar kring vaccin.

Utöver de negativa konsekvenserna som pressen och oförutsägbarheten i den påtvingade situationen inneburit så har den även lett till utveckling. Ut på andra sidan av pandemin kommer lärare, förskollärare och forskare att ha med sig erfarenheter som kan stärka den fortsatta verksamheten. Ett kreativt och lösningsfokuserat utforskande har lett till nya möjligheter och nya arbetssätt för undervisning. Många har skaffat sig mycket mer erfarenhet av att använda digitala verktyg i sin undervisning. Flera av temanumrets artiklar lyfter aspekter kring undervisning med digitala verktyg. Till exempel har Ulrika Bossér skrivit en artikel om en studie där en forskare undersökt en lärares kunskaper om hur ämnesinnehåll, pedagogik och teknik samspelar i planering och genomförande av undervisning med digitala verktyg [5]. Gunnar Höst sammanfattar i sin artikel flera studier som har jämfört virtuella laborationer med traditionella fysiska laborationer [6].

Slutord

När pandemin startade kunde ingen överblicka vilka konsekvenser det skulle få, varken för samhället, utbildningen eller människorna. Vi är fortfarande långt ifrån att kunna summera de mer långsiktiga effekter som pandemin fört med sig. En sak som dock är säker är att vi aldrig kommer att gå tillbaka till hur det var innan. Pandemin har fört med sig nya sätt att arbeta, tänka och vara. Mycket av det är positivt och öppnar upp för nya möjligheter. Vi har lärt oss mycket som vi kommer kunna fortsätta att dra nytta av framöver. När smittläget stabiliseras kommer vi kunna prata om ett nytt "vanligt" och ett nytt "normalt" där vi har en större palett av möjligheter för möten, utbildning, forskning och utveckling.

Författare

Figur 2. Karin Stolpe och Gunnar Höst

Karin Stolpe (Figur 2) är universitetslektor vid TekNaD, Institutionen för beteendevetenskap och lärande, Linköpings universitet. E-postadress: karin.stolpe@liu.se

Gunnar Höst är huvudredaktör för ATENA Didaktik och biträdande föreståndare för NATDID, Nationellt centrum för naturvetenskapernas och teknikens didaktik (Figur 2). Han är också universitetslektor i visuellt lärande och kommunikation vid Institutionen för teknik och naturvetenskap, Linköpings universitet. E-postadress: gunnar.host@liu.se

Fotnoter

1. <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/coronaviruset-och-covid-19---regler-for-skolor-och-forskolor/regler-for-forskolor-och-skolor-som-ar-oppna-stangda-eller-varit-stangda-under-coronapandemin>
2. <https://www.skolverket.se/om-oss/press/pressmeddelanden/pressmeddelanden/2020-03-23-varens-nationella-prov-stalls-in>
3. <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/coronaviruset-och-covid-19---regler-for-skolor-och-forskolor/nationella-proven-varterminen-2021>
4. <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2021/02/de-nya-kursplanerna-borjar-galla-forst-infor-hostterminen-2022/>
5. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/leda-och-organisera-skolan/leda-personal/implementerade-andrade-kurs--och-amnesplanerna>
6. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/folkhalsorapportering-statistik/statistikdatabaser-och-visualisering/vaccinationsstatistik/statistik-for-vaccination-mot-covid-19/>

Länkar till vidare läsning

Sammanställning om digitala verktyg i matte från Skolforskningsinstitutet: <https://www.skolfi.se/wp-content/uploads/2020/06/Fullst%C3%A4ndig-rapport-delrapport-skol.pdf>

Modulen "Digitala verktyg i naturvetenskap" (framtagen av högskolan i Halmstad) på Skolverkets Lärportal: <https://larportalen.skolverket.se/#/modul/0-digitalisering/Grundskola/513-Digitala-verktyg-i-naturvetenskap>

Antologi om lärande online av en internationell samling forskare: Marcus-Quinn, A., Hourigan, T. (2021) Handbook for Online Learning Contexts: Digital, Mobile and Open. Springer: doi.org/10.1007/978-3-030-67349-9

Referenser

1. Ekström Lind L, Martín Bylund A, Stenliden L. Covid-19 i svenska skolor synliggör sårbarhetens potential i lärares praktik. *ATENA Didaktik*. 2021; 3(2)[DOI](#)
2. Skolverket Covid-19-pandemins påverkan på skolväsendet Delredovisning 3. Skolverket: Stockholm; 2021.
3. Högström P, Rundberg M. Att bygga relationer mellan lärare, student och naturvetenskapligt innehåll i digitala miljöer. *ATENA Didaktik*. 2021; 3(2)[DOI](#)
4. Sjöström J. Didaktisk modell som stöd för en fyllig behandling av det komplexa riskbegreppet. *ATENA Didaktik*. 2021; 3(2)[DOI](#)
5. Bossér U. Möjligheter och utmaningar med digitala verktyg i undervisning om naturvetenskap. *ATENA Didaktik*. 2021; 3(2)[DOI](#)
6. Höst G. *ATENA Didaktik*. 2021; 3(2)[DOI](#)